

АЛЕКСАНДРА М. АНТИЋ¹
УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДЕПАРТАМАН ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

БАРОКНА ГЕОМЕТРИЈА РЕЧЕНИЦЕ У ДЕЛУ КРАТКА ВСЕМИРНА ИСТОРИЈА (1831) ГЕОРГИЈА МАГАРАШЕВИЋА²

САЖЕТАК. У раду се разматрају репрезентативне одлике реченице српског барока на корпусу *Кратке всемирне историје* (1831) Георгија Магарашевића, писане доситејевским типом језика. Специфичности синтаксе српског барока, на коју су умногоме утицале латинска и немачка синтакса, огледају се у финалном положају инфинитива, финалном положају предиката, опкорачењу, инверзији, тј. постпозицији атрибута, антепозицији генитива, антепозицији одредби, синтаксичком паралелизму, присуству узвика, узвичних реченица и вокатива и антепозицији објекта.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: историја српског језика; синтакса; барокизација реченице; Георгије Магарашевић.

О БАРОКУ

У *Рјечнику књижевних ѿермина* наводи се да барок „означава епоху која sledi iza renesanse i koja umnogome predstavlja književne i umetničke pojave suprotne renesansi“ (1985, стр. 67). Према речима Милорада Павића, барокна епоха је у српској књижевности „тра-

¹ aleksandraantic1993@gmail.com

² Рад је настао у оквиру пројекта *Историја српског језика* (бр. 178001), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рад је примљен 17. септембра 2018, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 18. марта 2019.

јала око сто педесет година – од средине XVII до краја XVIII века отприлике“ (1991, стр. 14). Павић верује да је ова књижевна епоха створена између 1648. године, када су у Трговишту написани први силабички стихови српске барокне поезије, и 1770. године, када су већ завршена највећа прозна дела рокајне књижевности XVIII века – Рајићева *Историја* (1768) и Орфелинова монографија о Петру Великом (1770) (1991, стр. 14).

Српска књижевност је у барокном раздобљу напустила стилску традицију старе српске књижевности и прихватила нове узо­ре и нове каноне укуса (Павић, 1991, стр. 16); на српске писце који су стварали од средине XVII до средине XVIII века, па и касније, утицај је имала украјинска, а преко ње и пољска барокна књи­жевност (Суботић, 2007, стр. 241).

Ондашња српска књижевност стварана је на трима књижев­ним језицима (Суботић, 2007, стр. 241):

- 1) на српскословенском, „из старе српске књижевности насле­ђеном језику, који је и у барокној епоси остао језик црквених књига и обреда – мада је у барокно доба овај идиом почео ши­рити своју употребу и на профану писменост у којој и добија ’барокни стилски набој’ – реченицу широког распона, богато разуђену“ (Суботић, 2007, стр. 241–242);
- 2) на српском народном (говорном) језику, који је, према речи­ма Љиљане Суботић, у епоси барока имао улогу инструмента за пропагирање вере и популаризације црквене књижевно­сти, као православна реакција на католичку противреформа­цију (2007, стр. 242);
- 3) на рускословенском језику, захваљујући којем је, према речи­ма Милорада Павића, тридесетих година XVIII века барок „на велика врата улазио у српску књижевност“ (1991, стр. 34).

О ГЕОРГИЈУ МАГАРАШЕВИЋУ И ЊЕГОВОЈ КРАТКОЈ ВСЕМИРНОЈ ИСТОРИЈИ

Георгије Магарашевић (1793–1830) „припада истом реду писаца у коме су Димитрије Давидовић, Теодор Павловић, Данило Меда­ковић, писцима који су више културни радници но прави књи­жевници“ (Скерлић, 1914, стр. 118). Слично Скерлићу, Исидора Бјелаковић и Јелена Ајџановић наводе да је Магарашевић по опредељењу био превасходно историчар (2013, стр. 8). Живан Милисавац истиче да је Магарашевић био посвећен првенствено савременој историји, и то оној која је имала одјека и утицаја на

стр. 9). Ђорђе Живановић на основу писма Лукијана Мушицког из 1820. године, у којем он износи своје мишљење о Магарашевићевом делу, закључује да је оно већ те године било написано (1976, стр. 116).

Магарашевићева *Крајка всемирна историја* представља „научно-популарно дело које нуди преглед светских збивања од најстаријих времена до Магарашевићевог доба. Иако мало обимом (139 страна) оно нуди, поред историјског прегледа, и низ интересантних података о култури, проналасцима (барута, хартије, штампе...), о појединим научним дисциплинама, о морепловству и великим географским открићима, о верским покретима“ (Ајцановић и Бјелаковић, 2013, стр. 10).

ОДЛИКЕ БАРОКНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Ирена Грицкат каже како се барокизација „уливала у српске књиге преко православних садржаја, али у нешто европеизираном језичком и жанровском руху. То је потекло испрва из пољског, украјинског и белоруског барока, а у нашем рускословенском и почетном славеносрпском раздобљу и из руског, где су се такве навике уобличавале под западним утицајем и задржавале се до краја XVIII века. О руском барокном и псеудобарокном стилу писања говори се на многим местима у русистици, при чему се најчешће спомињу одрази латинских и немачких синтаксичких конструкција са глаголом на крају, као и општа накићеност и компликованост реченице“ (1987, стр. 125).

Барокна реченица се у литератури најчешће описује као дуга, гломазна, накићена и тешка за разумевање (Милановић 2004, стр. 355; Суботић 2007, стр. 246). Љиљана Суботић наводи да је до појаве реченица овог типа довела употреба бројних стилских фигура, градација, контраста, деминутива, инверзија, елипси, питања, узвика унутар реченице, перифразирања и синтаксичких паралелизама (2007, стр. 246). Према њеном мишљењу, „барокна конфигурација синтаксе, као последица латинско-немачког утицаја“ огледа се у:

- 1) финалном положају инфинитива;
- 2) финалном положају предиката;
- 3) опкорачењу које подразумева растављање вишечланих реченичних конституената;
- 4) инверзији, тј. постпозицији атрибута у односу на именицу;

- 5) антепозицији генитива;
- 6) антепозицији одредби;
- 7) синтаксичком паралелизму;
- 8) узвицима, узвичним реченицама и вокативима;
- 9) антепозицији објекта (Суботић, 2007, стр. 246–249).

Циљ овог рада јесте да наведене одлике барокне реченице препозна у *Крајњој всемирној историји* Георгија Магарашевића, објављеној 1831. године у Будиму.⁴ Истраживањем спроведеним за потребе овог рада нису обухваћене реченице које се налазе у оквиру последњег поглавља дела („Хронологическiй редъ најважнiи приключенiя всемирне Историје“, стр. 304–317), као ни оне из предговора који је у Пешти, 1. маја 1831. године, написао Павле Стаматовић (ПРЕДСЛОВIЕ, стр. 22–39).

ФИНАЛНИ ПОЛОЖАЈ ИНФИНИТИВА

У *Крајњој всемирној историји* Георгија Магарашевића инфинитив често има финални положај у реченици. Овај глаголски облик долази као део футура или као допуна глаголу непотпуног значења. Финални положај инфинитива уобичајен је и у делима Јована Стерије Поповића (Суботић, 2007, стр. 246–247), Јована Хаџића (Суботић, 1989, стр. 169–170) и Јована Суботића (Милановић, 2004, стр. 374).

ФИНАЛНИ ПОЛОЖАЈ ИНФИНИТИВА КАО ДЕЛА ФУТУРА

„Овај послѣднiй [...] стараосе, како ће цѣло владѣнiе себи ѿригодѣиши.“ (стр. 112);

„Мы ћемо најзнатнiе догаѣае вообще назначиши [...] обширнiе ѿройовѣдиши.“ (стр. 130);

„Поводомъ овогъ [...] яве, да ће они, ако онъ [...] другогъ себи Краля изабраиши.“ (стр. 166);

„Но у то исто време [...] куда ће се ово предпрiятiе ѿредузеиши.“ (стр. 286–288).

⁴ У раду ће бити наведени само неки од примера регистрованих у корпусу.

ФИНАЛНИ ПОЛОЖАЈ ИНФИНИТИВА КАО ДОПУНЕ ГЛАГОЛУ
НЕПОТПУНОГ ЗНАЧЕЊА

„Неимаюћи пакъ [...] морао се и начинъ нѣовогъ живота и заниманія *ѣромънуѣи*.“ (стр. 44);

„Послѣ нѣга [...] о коима се не може потоме ништа извѣстно *казати*.“ (стр. 76–78);

„Римляни [...] *сѣану* га свуда *ѣражиѣи* и *ѣонийѣи* [...] едногъ старца.“ (стр. 106);

„Нѣгови *ѣдиноплеменицы* [...] отсадъ већ *зайочне* онъ вѣроисповѣданіе свое са оружіемъ и насиліемъ *ѣройовъдаѣи* и верховно господство съ нѣме *соужавати* [...] жививши 60 година.“ (стр. 144);

„Краль *нѣ* знао народу *ѣомоћи* [...] *ѣданъ* те *ѣданъ*.“ (стр. 276–278);

„На то [...] *ѣочну* неприятеля *ѣонийѣи*.“ (стр. 300).

И за *Крайку* *всѣмирну* *истѣорију* Георгија Магарашевића важи оно што је Љиљана Судотић уочила у језику Јована Хаѣића: „Мада се инфинитив у функцији допуне релативно често среће у финалној позицији, типичнија је дистрибуција овог облика испред његовог управног глагола“ (1989, стр. 170). Тако у корпусу налазимо примере:

„Исторія [...] различно се и *раздѣлиѣи* може.“ (стр. 40);

„Овако се [...] *мыслиѣи* даѣ.“ (стр. 48);

„Што се тиче [...] ово *ѣримѣийѣи* *вала*.“ (стр. 64);

„Римляни толике [...] *отвећ* *умалявати* *ѣочне*.“ (стр. 106–108);

„Ораторе све [...] *комъ* *ѣ* *Плѣній* *вторый* *вѣшто* *подражавати* *знао*.“ (стр. 124);

„Жителѣи *Мекке* [...] *презру* га и *ѣонийѣи* *ѣочну*, тако да *ѣ* у *Мѣдину* *дѣати* *моро*.“ (стр. 142);

„Већ и ово [...] *нѣ* се *выше* са *Папиныма* *истязаніяма* *соѣласиѣи* *моѣло*.“ (стр. 212);

„То *изрекшій* [...] *живећій* са *свои* *послови* *занимаѣи* се *ѣочне*.“ (стр. 230);

„Примѣчанія є достойно [...] кадъ є онъ [...] за жену себи узетии хойъо.“ (стр. 240);

„А то є бью [...] кои є [...] младъ кодъ топжїа служийи зайочео.“ (стр. 284–286);

У корпусу је регистрован и пример инфинитива који претходи помоћном глаголу у облику футура I:

„Другїй Пунїческїй ратъ [...] у любви дьїи неће.“ стр. 102–104.

ФИНАЛНИ ПОЛОЖАЈ ПРЕДИКАТА⁵

Предикат у финалном положају у реченици уобичајена је појава у *Крајкој всемирној истїорїи* Георгија Магарашевића. Љиљана Судотић, говорећи о језику Јована Стерије Поповића, наводи да овакав положај предиката представља једну од најзаступљенијих одлика барокне синтаксе (2007, стр. 246), што потврђују и истраживања вршена на корпусу дела Јована Хаџића (Судотић, 1989, стр. 168) и Јована Судотића (Милановић, 2004, стр. 373). „У овом реду речи огледа се утицај латинске синтаксе, који је преко немачког, руског и рускословенског стигао и до српског језика“ (Милановић, 2004, стр. 373).

Уколико је реч о сложеном глаголском облику, на крају реченице налази се радни глаголски придев, који је од помоћног глагола најчешће одвојен неким од реченичних чланова.

ПРОСТИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ

ПРЕЗЕНТ

3. лице једнине

„Често [...] случайно *се долази*.“ (стр. 44);

„Но како *се* често човекъ у свомъ мнѣнїю *вара*, како *се* често едномъ *нада*, а друго му са свимъ *дива*.“ (стр. 248).

1. лице множине

„Во обще [...] *їримъїїїи* имамо то, да [...] и проч: и проч:“ (стр. 148);

⁵ У овом поглављу нећемо говорити о футуру I, будући да је о њему било речи у оквиру дела о финалном положају инфинитива.

„колико їй *нєналазимо*, да су [...] *жертвовали!*“ (стр. 194).

3. лице множине

„2-ро нѣма [...] *нє їредузимаю.*“ (стр. 80);

„Найглавнїє нѣово [...] да предмете одвѣћ *увеличаваю* и много дближе *їредсїавляю*, него што заиста *єсу.*“ (стр. 204).

ПРЕЗЕНТ ИЛИ АОРИСТ

Међу предикатима у финалном положају регистрованим у корпусу има и оних чији је глаголски облик немогуће прецизно одредити. Љиљана Суботић запажа да је Јован Хаџић, као и Видаковић и Игњатовић, аорист градио и од имперфективних и од перфективних глагола, што је у неким случајевима довело до хомонимије са презентом, која дозвољава двојако разумевање облика (1989, стр. 150). Овакви глаголски облици у трећем лицу јединине пронађени су и у *Країској всемирној истїорији* Георгија Магаршевића. То показују и примери који следе:

„Онѣ дакле побуди свое соотечественике и пређе у Спанїю, и ту градѣ Сагунтѣ и безѣ знаня Римскогѣ *одколи*, и до основанїя *разори.*“ (стр. 104);

„Потомѣ отиде Карлѣ на Баварску, ню *їокори* и Аваре са свимѣ *їодїе* и *уничїюжи.*“ (стр. 158);

„Бонапарте принуди сѣ новомѣ побѣдомѣ, кою 1800 године, надѣ Австрїомѣ *одержи*, ову кѣ миру, у комѣ Франція *загодїе.*“ (стр. 288).

ИМПЕРФЕКАТ

3. лице множине

„На устїю [...] у своїој власти *имаѣаху.*“ (стр. 252).

ИМПЕРАТИВ

2. лице јединине

„На ономѣ мѣсту [...] учинили надпись: *Иди* страниче и *кажи* Спартанцѣма [...] и ны свето надблюдаваюћи.“ (стр. 82–84).

СЛОЖЕНИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ

ПЕРФЕКАТ

3. лице једнине

„Ту е онъ [...] ѿринео и [...] обновіо.“ (стр. 50);

„Онъ е найвѣрніе [...] удіаю, и [...] конечно ѿмрачіо.“ (стр. 88).

3. лице множине

„Послѣ овогъ [...] су ѿеріовали.“ (стр. 178);

„Реформація имала [...] коя су на Европу многогудо гвѣйсївовала.“ (стр. 234).

ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ

3. лице једнине

„Наполеонъ іоштъ ніе [...] досїтьо дьо.“ (стр. 294).

3. лице множине

„Међу тымъ [...] гдѣ су многе лађе и острове ѿіудили дьли.“ (стр. 284).

ПОТЕНЦИЈАЛ

3. лице једнине

„Између нїовы [...] да дь тако самъ владаїти моїао.“ (стр. 134);

„На путу [...] да дь имъ онъ распру докончао.“ (стр. 292).

3. лице множине

„Пре пакъ [...] да дь у случаю нужде лакше скуїїїти се моїли.“ (стр. 50);

„Овакове тужбе [...] да дь гомиломъ сви тамо оїїишли, и да дь тако свету землю отъ поганика мачемъ освободили.“ (стр. 170).

ОПКОРАЧЕЊЕ

Љиљана Суботић наводи да опкорачење често одликује барокну реченицу (2007, стр. 247). Истиче и да се растављају „синтагме уметањем других синтагми или се природна линеаризација реченичних конституената прекида уметањем комплементарних

синтагми или конструкција између тих конституената“ (Суботић, 2007, стр. 247). Да одвајање чланова именичких синтагми одликује српску барокну реченицу, потврђују и примери ове појаве регистровани у делима Јована Хаџића (Суботић, 1989, стр. 168), Јована Суботића (Милановић, 2004, стр. 371–372) и Јована Стерије Поповића (Суботић, 2007, стр. 247–248).

И *Крајка всемирна историја* Георгија Магарашевића обилује примерима именичких синтагми са опкорачењем. Према речи-ма Александра Милановића, овакав ред речи јавља се под утицајем руског и рускословенског језика (2004, стр. 371). Раздвајање конгруентног атрибута и именице могло је бити постигнуто уметањем:⁶

1) глагола:

„Јаковъ є 12 имао сынова.“ (стр. 52);

„Ово є [...] 6,000000 Еуројейски изгинуло людій.“ (стр. 176);

2) енклитичког облика личне заменице:

„14 Іуліа [...] друїї га данъ [...] но 1100 Год: 18 Іуліа умре.“ (стр. 174);

3) речце *се*:

„Год: 1517 ѿрвѣый се ѿуїѣ [...] у пушкама кременѣ.“ (стр. 198);

4) речце *ѿак*:

„По разоренію пакъ Персидскоѣ Царсѣва [...] Птоломеи называли.“ (стр. 60);

5) речце *дакле*:

„Друїї дакле раїѣ [...] угнѣтавани и ограничени.“ (стр. 106);

„Ова дакле населенія [...] се ніе ни саняло.“ (стр. 270);

6) прилога *скоро*:

„Кадъ ѿейдесеїѣ скоро ѿодина [...] пуніческій ратъ.“ (стр. 106);

7) предлошко-падежне конструкције:

„Послѣ тога ишли су мноїи у Америку морейлавашелы [...] ништа говорити.“ (стр. 192);

⁶ Као примери опкорачења могли би се узети и они у којима је ред речи следећи: конгруентни атрибут + неконгруентни атрибут + именица. О њима сада неће бити речи, с обзиром на то да су обухваћени одељком о антепозицији одредби.

8) конструкције сачињене од глагола и прилога/ предлошко-падежне конструкције:

„Сада Антипатрѣ [...] велике опетѣ учини дуне [...] изгине.“ (стр. 90);

„Садѣ є [...] груїо предузети у Америку ѿуїешесївіє.“ (стр. 188).

У корпусу су потврђени и примери опкорачења у именичким синтагмама са неконгруетним атрибутом:

„Посланицы дакле Юїурїе [...] подкупе.“ (стр. 112);

„Держава [...] ѿричиномѣ быти мора ѿагенїя.“ (стр. 122).

У првом примеру опкорачење је постигнуто уметањем речце *дакле*, а у другом уметањем глагола.

Країка всемирна истїорїя Георгија Магарашевића пружа и велики број примера уметања различитих реченичних конституената између помоћног и главног глагола у сложеним глаголским облицима. С обзиром на то да је овим поступком нарушена линеаризација, можемо рећи да се ради о својеврсном опкорачењу.

ОПКОРАЧЕЊЕ У ПЕРФЕКТУ

„Нимрода [...] кои є изѣ Аравїйске пустыинѣ *изишао* и спокойне и плодоносне равнице Вавллонске себи *ѿкорїо*.“ (стр. 56);

„Науке и художества єсу у Грециї најпре до највећегѣ степена совершенства *досїѣле* [...] народе.“ (стр. 84).

ОПКОРАЧЕЊЕ У ФУТУРУ I

„Александрѣ великій [...] чуюћїй да *ће* по гласу и опредѣленїю судбе онаї целомѣ Асіомѣ *зайовѣдаѣи* [...] пресѣче га.“ (стр. 70–72);

„Поводѣ имѣ [...] о коима *ћемо* на кратко штогодѣ *рећи*.“ (стр. 98–100).

ОПКОРАЧЕЊЕ У ПЛУСКВАМПЕРФЕКТУ

„Межу тымѣ [...] гдѣ су многе лаѣе и острове *ѿѿубили были*.“ (стр. 284);

„Наполеонѣ іошѣ *ніе* са свимѣ на край свои желанїя *досїѣо быо*.“ (стр. 294).

ОПКОРАЧЕЊЕ У ПОТЕНЦИЈАЛУ

„Овакове [...] да бы гомиломъ сви тамо оишли, и да бы тако свету земљу отъ поганика мачемъ освободили.“ (стр. 170);

„На путу [...] да бы имъ онъ распру докончао.“ (стр. 292).

УМЕТНУТЕ РЕЧЕНИЦЕ⁷

„Еръ є Каинъ брата свога Авеля, коѣ є Боѣ за чистѣа и нескверна нѣѣова жерѣвоѣриношенѣа людѣо, изъ зависти убѣо.“ (стр. 50);

„За време Персѣдскогъ рата прослависе Мѣлцѣадъ на полю Маратонскомъ, ѣгъ Персѣяне ѣодѣе, но отечество спрама нѣга буде неблагодарно, еръ га у заточенѣе пошлѣ.“ (стр. 78);

„Поводомъ овогъ Папиногъ писма скупесе Нѣмачки Князеви и Хайнрѣху яве, да ѣе они, ако онъ за ѣодину дана оиѣ Анаѣеме не освободи, другогъ себѣ Краля изабрати.“ (стр. 166).

АПОЗИТИВ

„Нѣговъ пакъ наслѣдникъ Александеръ великѣй, настави дѣло освоенѣа, оиѣ оиѣца зайочѣѣо, сѣ великомъ среѣомъ и успѣхомъ.“ (стр. 86);

„Тарквѣнѣй изѣнанъ изъ Оѣчесѣѣва отиде к' Порзени Етрурѣе Краљу сѣ тымъ прошенѣемъ да га опетъ на достоинство преѣашнѣ и на престолъ поврати.“ (стр. 92–94);

„Послѣ нѣга владао є Адрианъ мударъ и праведанъ Императоръ, кои є Мурзу сада названнѣй Остѣкъ ѣрадъ сазыдао.“ (стр. 120).

ПОСТПОЗИЦИЈА АТРИБУТА У ОДНОСУ НА ИМЕНИЦУ (ИНВЕРЗИЈА)

Када је у питању позиција конгруетних атрибута, можемо реѣи да се оно што је Александар Милановиѣ приметио проучавајуѣи језик дела Јована Суботиѣа односи и на Магарашевѣево дело: „Придевски атрибути, било да су у питању описни и присвојни придеви или показне и присвојне заменице, сасвим су уобичаје-ни у постпозицији и током читавог периода Суботиѣевог ствара-

⁷ Водеѣи се примерима наведеним у раду Љѣљане Суботиѣ из 2007. године, као илустрације опкораѣења посматрали смо и уметнуте реченице и апозитив.

лаштва, тако да се та позиција не може сматрати стилски маркираном, као ни код других писаца из истог периода“ (2004, стр. 370).

ПОСТПОЗИЦИЈА ПРИДЕВА

„Докъ є [...] траяло є урезженіе Мовсеово [...] падне у многобожіе.“ (стр. 54);

„Н. пр. Змія изобразжена [...] обсажденіе града.“ (стр. 68);

„Тарквиній [...] опетъ на досїоинїво ѓреџашнї и на престолъ поврати.“ (стр. 92–94);

„Отъ овогъ [...] на насљѣднике Гриїоріеве то єсть друге Папе пре-лазити.“ (стр. 168).

ПОСТПОЗИЦИЈА ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА

„Послѣ смерїи нїїове [...] раздѣлисе.“ (стр. 56);

„Мухамедъ самъ [...] калуѣери пакъ Дервиши.“ (стр. 144);

„Папи се ѓредложено ово [...] повелѣніе Спасителѣво яви.“ (стр. 170).

ДВА АТРИБУТА

Регистровани примери именица одређених двама конгруентним атрибутима могу се класификовати у две групе:

1) оба атрибута су у антепозицији у односу на именицу:

„Овай народъ нїе толико свои храдры дѣлы [...] него и кои друїїй народъ [...] онъ є свейе свое Кнїїе имао [...] примѣчанїя досто-янъ.“ (стр. 52);

2) један атрибут стоји испред, а други иза именице:⁸

„Вандали [...] освоє сѣверно ѓриморъ Афрїканско [...] све памят-нике древности.“ (стр. 136);

„Сотымъ раздраже [...] заповѣди сва сїисанїя Віклеова као ере-тіческа на ватри спалити.“ (стр. 216).

⁸ Најчешће позицију иза именице заузима присвојни придев.

Примери са два постпонована атрибута, ретки у делима Јована Судотића (Милановић, 2007, стр. 371) и Јована Хаџића (Судотић, 1989, стр. 166), нису потврђени у *Крајњој всемирној историји*.

ТРИ АТРИБУТА

У корпусу није нађен велики број примера у којима три конгруентна атрибута одређују једну именицу. Међу њима има оних у којима сва три атрибута претходе именици коју одређују, али и оних у којима се два атрибута налазе испред, а један (онај са присвојним значењем) иза именице:

„Найславнии нѣгови военни походи [...] конечно покоріо.“ (стр. 88);

„Но и [...] за едно са свима груїма обласїма Греческими подъ власть Македонску“ (стр. 84).

АНТЕПОЗИЦИЈА ГЕНИТИВА

Облик генитива који претходи управној речи често се среће у *Крајњој всемирној историји* Георгија Магарашевића. Осим у помехутом историографском делу, антепозиција генитива уочена је и у роману *Дејан и Дамјанка* Јована Стерије Поповића (Судотић, 2007, стр. 248). Генитив је, и у једном и у другом делу, у највећем броју примера беспредлошки и има посесивно значење:

„Изъ тога [...] человѣческоѣ рода изобразеніе.“ (стр. 44);

„Мала Асія [...] естъ многи народа ѣрво одышалище была [...] знатни учинили.“ (стр. 68);

„Измеђ’ многи Італіе народа [...] Римскомъ царству.“ (стр. 92);

„Тарквиній [...] к’ Порзени Еїруріе Краљу [...] на престолъ поврати.“ (стр. 92–94);

„Откако су [...] у другима западныма Еуроїе земляма [...] господствовали.“ (стр. 162);

„Мало помало соединесе многи съверне Нѣмачке ірадови [...] доспѣти могло.“ (стр. 180);

„Енглезскій Парламентъ [...] почне, да се съверо – Американски жишїеля свобода уничтожи [...] отъ године 1776 до 1783 трајала.“ (стр. 270–272).

Поред наведених примера посесивног генитива, корпус пружа и примере субјекатског (и беспредлошког и предлошког) генитива у антепозицији:

„Арави [...] видећи да имъ ова *йушешсївеника йосъщенія* ползу приносе.“ (стр. 168);

„Имаюћи толику *оїъ свои Трїдуна защїиу* [...] Трїдуна укине.“ (стр. 94);

„Између свію [...] кои є найпре *оїъ Хїнеза йринужден* преко рѣке Дона и Волге и око Кавказа населіосе.“ (стр. 132).

У корпусу је регистрован и пример антепозиције генитива са одјекатским значењем:

„Ово изобрѣтеніе употреби нарочито Галілей славный Италискій *есїешсїва исїишїиель* [...] видити ніе могло.“ (стр. 204).

Да у антепозицији може бити и експликативни генитив као семантичка допуна придеву, показују следећи примери:

„Исторіа естъ [...] *йамяїи досїойны* [...] догодила.“ (стр. 40);

„Нѣки обычаи нѣови есу *йримъчанія досїойны* [...] по нѣму пловити.“ (стр. 62).

АНТЕПОЗИЦИЈА ОДРЕДБИ

Истраживање корпуса је показало да одредбе, које се дефинишу као „необавезни, испустиви део реченичног устројства“ (Пипер и др., 2005, стр. 511), могу претходити речи чији су додатак. У *Країкој всемирној истїорїи* Георгија Магарашевића у антепозицији појављују се како адвербијалне одредбе, тако и конгруентни⁹ и неконгруентни атрибути.

Антепозиција одредби карактерише и језик Магарашевићевих савременика; Александар Милановић наводи примере неконгруентних атрибута у антепозицији у језику Јована Суботића (2004, стр. 372–373), а Љиљана Суботић примере адвербијалних одредби и неконгруентних атрибута у антепозицији уочене у Стеријином роману *Дејан и Дамјанка* (2007, стр. 248).

⁹ О конгруентним атрибутима у антепозицији већ је било речи у одељку о опкорачењу.

СИНТАКСИЧКИ ПАРАЛЕЛИЗАМ

Љиљана Суботић је издвојила и синтаксички паралелизам као изразиту стилску одлику барокне реченице, напомињући притом да се сукцесивно понављање идентичних структура јавља на свим нивоима граматике реченице или пасажа (2007, стр. 249). Александар Милановић истиче да је синтаксички паралелизам у делу Јована Суботића имао функцију интензификације, патетичности и узвишености, али и оквира за постизање хумористичког ефекта у говору ликова (2014, стр. 357–359). Бројни примери поменуте стилске одлике нађени су и у једном од романа Јована Стерије Поповића (Суботић, 2007, стр. 249).

И *Крајња всемирна историја* обилује примерима синтаксичког паралелизма, који, у највећем броју случајева, служи за постизање интензификације.

Примери са понављањем зависних и независних везника:

„У овомъ примѣру видимо судбу челоѳческогъ рода: *кадъ* еданъ вѣкъ свое теченіе соверши, *кадъ* отъ пупка доспѣ до цвѣта и плода, *кадъ* таковымъ начиномъ самогъ себе преживи [...] на ново обновљава се.“ (стр. 130–132);

„Отъ неброеногъ [...] сви су други *или* отъ оружія *или* отъ зиме, *или* отъ глади изгинули, *или* у родство отведени.“ (стр. 300).

Примери са понављањем прилога:

„У старой [...] а *кадкадъ* Вавлоняни, *кадкадъ* пакъ и подъ именемъ Халдеа долазе.“ (стр. 56);

„Како силно дѣйствуе и ради умъ челоѳческий о новомъ урежденіу держава, о церковномъ поправленіу, о обновленіу земледѣлія и терговине! *како* се точно опредѣљаваю отношенія единствены чинова и состоянія!“¹¹ (стр. 128).

Примери са понављањем заменица:

„Изъ овогъ опредѣленія Исторіе *видисе* нѣна велика обширность, *видисе* такоѳеръ и многостручна корысть, кою приноси свима, *кои* є прилѣжно уче.“¹² (стр. 40);

¹¹ У наведеном примеру понавља се и предлог о.

¹² Овај пример илуструје и понављање предиката.

„Ньюви Кралѣви звали су се Фараони, *оѣъ* кои по преданію первый именуе се Менсеъ, *ѣослѣ* коѣа родесе различне дуне, и Егѣпетъ се раздѣли на 12 части, *коѣ* су свое имали властителѣ.“ (стр. 60).

Пример са понављањем придева:

„Нови обычаи, нови закони, нова урежденія, нова вѣроисповѣданія постану у Европи.“ (стр. 132).

Пример са понављањем предиката:

„Н. пр. Змія изображена *означавала ѣ* време; око, *означавало ѣ* мудрость; а лѣствица *обсажденіе града*.“ (стр. 68).

Примери са понављањем конструкціја:

„*Исѣина да ѣ* была [...] *исѣина да ѣ* и *таковы было* [...] времена *характерізірати*.“ (стр. 128);

„*Но како се Chesio* човекъ у *свомъ мнѣнію* вара, *како се Chesio* *ѣдномъ* нада, а друго му са *свимъ бѣва*.“ (стр. 248);

УЗВИЦИ И УЗВИЧНЕ РЕЧЕНИЦЕ И ВОКАТИВИ

Узвици, узвичне реченице и вокативи, који су, по речима Љиљане Суботић, део барокних реченичних украса (2007, стр. 249), нису чести у *Крајкој всемирној исѣорији* Георгија Магарашевића, што је вероватно последица жанровске припадности дела. У корпусу нису пронађени примери узвика, док су примери узвичних реченица и вокатива малобројни:

„Истина да су многи сурови народи по разоренію Римскогъ западнѣгъ Царства изъ Асіе или сѣверне Европе по южнымъ предѣлима просули се, и заоставше науке и художества или са свимъ искоренили, или поне *такове имъ препоне* учинили, да *већ* *напредовати* *выше* нису *могле*: но *поредъ* *тога* *каковы* се *новый животъ* у *народима* *показуе*!“ (стр. 128);

„*Како* *силно* *дѣйствуе* и *ради* *умъ* *человѣческый* о *новомъ* *урежденію* *державы*, о *церковномъ* *поправленію*, о *обновленію* *земледѣлія* и *терговине*!“ (стр. 128);

„*како* се *точно* *опредѣляваю* *отношенія* *ѣдинственны* *чинова* и *состоянія*!“ (стр. 128);

„Колико намъ Ироя непоказуе Исторіа у ньовой удивительной красоти!“ (стр. 194);

„колико ий неналазимо, да су за свободу свога Отечества за вѣру и истину животъ свой радо жертвовали!“ (стр. 194);

„На ономъ мѣсту, гдѣ є онъ храбро за отечество бореїиѣсе погинуо, подигну Грцы изъ признателности памятникъ, на комъ су слѣдующій учинили надпись: Иди *сїрраниче* и кажи Спартанцыма, да смо сви овдѣ изгинули закономъ Отчественнымъ строго повинуюїиѣсе, и ны свето надблюдаваюїи.“ (стр. 82–84).

АНТЕПОЗИЦИЈА ОБЈЕКТА

У корпусу срећемо примере у којима директни или индиректни објекат, било да је исказан једном лексемом или синтагмом, претходи предикату. Ова синтаксичка одлика, запажена и у Стеријином роману *Дејан и Дамјанка*, јесте, према речима Љиљане Судотић, „последица постпоновања предиката или инфинитива“ (2007, стр. 249).

Уколико је реч о сложеном глаголском облику, објекат најчешће стоји између помоћног глагола и радног глаголског придева, односно инфинитива. У примерима са сложеним предикатом, објекат најчешће заузима позицију између глагола непотпуног значења и инфинитива. У *Крайкој всемирној историји* неретко се срећу и примери у којима оба типа објекта (индиректни и директни) претходе предикату.

ДИРЕКТНИ ОБЈЕКАТ ИСКАЗАН ЈЕДНОМ ЛЕКСЕМОМ

„Самъ дакле [...] и *нѣа* принудіо да у Асію побѣгне.“ (стр. 80);

„На то [...] почну *неїрїаїея* гонити.“ (стр. 300).

ДИРЕКТНИ ОБЈЕКАТ ИСКАЗАН СИНТАГМОМ

„Тако се опоминѣ [...] и ту *обѣялища* своя основали [...] Еллини и Грцы.“ (стр. 74);

„Ѳемистоклѣ успѣ толико да *Арісїїда* *невинїшеїѣ* у заточеніе пошлѣ.“ (стр. 80).

ИНДИРЕКТНИ ОБЈЕКАТ ИСКАЗАН ЈЕДНОМ ЛЕКСЕМОМ

„2-ро *нѣа* е додао [...] не предузимаю.“ (стр. 80);

„Краль ніе знао *народу* помоћи [...] єданъ те єданъ.“ (стр. 276–278).

ИНДИРЕКТНИ ОБЈЕКАТ ИСКАЗАН СИНТАГМОМ

„Овай отиде [...] и *самомъ Риму* грозити стане съ освоєніємъ.“ (стр. 94–96);

„За наше време [...] и у Русію *Дорѣайскомъ всеучилищу* продао.“ (стр. 204).

ОБА ТИПА ОБЈЕКТА У АНТЕПОЗИЦИЈИ

Примери у којима оба типа објекта претходе предикату нису јединствени у погледу реда речи – у једнима је на првом месту индиректни, а у другима директни објекат.

Директѣни објекатѣ на ѣрвом месѣу

„Нимрода [...] изишао и *сѣокојне и ѣлодоносне равнице Вавлонске сеѣи* покоріо.“ (стр. 56);

„Краеве или кљунове [...] Римски Оратори *своя слова къ народу* говорили.“ (стр. 100);

„Онъ є знао [...] и тако *ѣуѣѣ ѣерѣовини* пресѣче.“ (стр. 292).

Индиректѣни објекатѣ на ѣрвом месѣу

„За доказателство [...] *коя є держави мноїе ране* задала.“ (стр. 110);

„Меѣу тымъ почну [...] нису хотѣли на *ѣражданма насиліе каково* употребљавати.“ (стр. 278).

ЗАКЉУЧАК

Испитивање језика *Країке всемирне исѣоріје* показало је да се Георгије Магарашевић уклапа у „миље синтаксичко-стилских особина књижевног језика 18. и 19. века“ (Суботић, 1989, стр. 169). У поменутом делу регистровани су бројни примери који илуструју појаве карактеристичне за реченицу српског барока, насталу под утицајем латинске и немачке синтаксе:

- 1) финални положај инфинитива („На то [...] *ѣочну* непријетеля *ѣониѣи*.“);
- 2) финални положај предиката („На устію [...] у својой власти *имаѣаху*.“);
- 3) опкорачење („*Іаковъ є 12* имао *сынова*.“);

- 4) постпозиција атрибута („Н. пр. Змія изображена [...] обсаждене града.“);
- 5) антепозиција генитива („Откако су [...] у другима западњима Еуроје земляма [...] господствовали.“);
- 6) антепозиција одредби („Сльгуюће їодине побіе Паузаній и Арістідъ, кои буде у ойчесїво повраћенъ [...] кодъ Платеа.“);
- 7) синтаксички паралелизам („Нови обычаи, нови закони, нова урежденія, нова вѣроисповѣданія постану у Европи.“);
- 8) узвичне реченице („Колико намъ Ироя непоказуе Исторія у ныовой удивителной красоти!“);
- 9) антепозиција објекта („За доказателство [...] коя є держави мноїе ране задала.“).

Употребом наведених језичких средстава, Магарешевић је своју реченицу учинио дугом, гломазном, компликованом, а самим тим и тешком за разумевање. Овакав тип реченица приближава га осталим српским писцима који су стварали крајем XVIII и у првој половини XIX века (пре свега Јовану Стерији Поповићу, Јовану Хаџићу и Јовану Судотићу).

ИЗВОРИ

Ајџановић, Ј. и Бјелаковић, И. (2013). *Крајка всемирна историја од Георгија Маїарашевића, ѡрофесора*. Нови Сад: Матица српска.

ЛИТЕРАТУРА

Ајџановић, Ј. и Бјелаковић, И. (2013). *Крајка всемирна историја од Георгија Маїарашевића, ѡрофесора*. Нови Сад: Матица српска.

Георгије Магарашевић. (1997). У: С. Ђирковић и Р. Михаљчић (прир.). *Енциклопедија српске историографије* (474). Београд: Knowledge; Спринт.

Грицкат, И. (1987). Још нека питања у вези са славеносрпском епохом. *Јужнословенски филолої*, XLIII, 111–135.

Живановић, Ђ. (1976). *Георгије Маїарашевић (1793–1830)*. Нови Сад: Матица српска.

Милановић, А. (2004). *Језик Јована Судоїића*. Београд: Чигоја штампа; Филолошки факултет.

Милисавац, Ж. (1993). Књижевни подвиг Георгија Магарашевића. *Лейоїис Маїице српске*, 452 (6), 734–744.

Павић, М. (1991). *Историја српске књижевности 2. Барок*. Београд: Досије – Научна књига.

Пипер, П. и др. (2005). *Синџакса савременога српског језика: њросџа реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ; Београдска књига.

Скерлић, Ј. (1914). *Историја новије српске књижевности*. Преузето са: <http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>

Судотић, Љ. (1989). *Језик Јована Хаџића*. Нови Сад: Матица српска.

Судотић, Љ. (2004). Из историје књижевног језика: 'питање језика'. *Линџисџичке свеске: Предавања из историје језика*, 4, 142–191.

Судотић, Љ. (2007). Барокна геометрија реченице доситејевског типа књижевног језика (Стеријин роман *Дејан и Дамјанка*). *Линџисџичке свеске*, 6, 240–252.

Толстој, Н. (2004). *Сџудије и чланци из историје српског књижевног језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Вукова задужбина.

Varok. (1985). U: D. Živković (prir.). *Rječnik književnih termina* (str. 67). Beograd: Nolit.

ALEKSANDRA M. ANTIĆ
UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF SERBIAN LANGUAGE

SUMMARY

BAROQUE SENTENCE GEOMETRY IN *KRATKA VSEMIRNA ISTORIJA*
BY GEORGIJE MAGARAŠEVIĆ

The paper represents the examination of the distinctive characteristics of the Serbian baroque sentence found in the work *Kratka vsemirna istorija* (1831) by Georgije Magarašević, written in Dositej's type of language. The specificity of the syntax of the Serbian baroque, which was greatly influenced by the syntax of the Latin and the German language, is seen in the final position of the infinitive, the final position of the predicate, enjambment, inversion i.e. adjectives positioned after nouns, genitive in the anteposition, adverbs in the anteposition, the parallelism in syntax, the presence of exclamations, exclamatory sentences and the vocative case, and in the object found in the anteposition.

The analysis of the work has shown that the infinitive in the final position could be found both when it is part of the future tense and when it is an addition to the verb with an incomplete meaning. We have also established that both simple and compound verb forms functioning as predicates could be seen at the end of a sentence. In

the work, there are some examples of enjambment achieved by using verbs, the enclitic form of personal pronouns, the words *therefore*, *however*, and *oneself*, the adverb *soon* etc. In *Kratka vsemirna istorija*, it can be seen that the adjectives positioned after nouns are quite often used. Through the thorough study of the work, we have reached a conclusion that the genitive in the anteposition is most often used to show possession, and adverbials, as well as comparative and non-comparative adjectives, can also be found in this position. Numerous examples of the syntactic parallelism achieved through the repetition of pronouns, conjunctions, adjectives, and predicates were also noted. Exclamations, exclamatory sentences and vocatives were not that numerous in the work that was analysed. The object which is in the anteposition, whether it was shown through a single lexeme or a phrase, is typical of *Kratka vsemirna istorija*.

Having analysed all the aforementioned characteristics in the *Kratka vsemirna istorija*, we have concluded that the language of Georgije Magarašević was not that different from his contemporaries (Jovan Sterija Popović, Jovan Hadžić, and Jovan Subotić), at least not on the syntactic level.

KEYWORDS: the history of the Serbian language; syntax; baroque sentence; Georgije Magarašević.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).